

**DE WARE GESCHIEDENIS VAN HET CONFLICT TUSSEN DIJKGRAAF WILLEM
LODEWIJK VADER EN IZAÄK DE MOOR:
APOLOGIE VAN EEN NAZAAT***

P.J.A. van Voorst Vader

De negentiende eeuwse kunstenaar Karel Kramer (1832-1918) beeldt in zijn "Schetsboekje met dorpstypen" onder meer af: *"den ouden heer Vader met Izak de Moor hem een uitbrander gevende"*. H. van der Werf in zijn voortreffelijke, fraai gedocumenteerde doctoraalscriptie: *"Eiland in doorsnee; Noord-Beveland 1850-1900"* (1987), veronderstelt, dat de Moor een arbeider was en dat deze schets in wezen aan Vader, de landeigenaar, de uitbrander geeft met De Moor als lijdend voorwerp. Helaas! Hij heeft de klok horen luiden, maar wist niet waar de klepel hing. Het is mogelijk, dat ook Kramer dit niet wist: deze in de volksmond voortlevende uitbrander vond immers plaats ten tijde van Kramers geboorte. Als hij de tekening op volwassen leeftijd heeft gemaakt, dan waren beide tegenstanders al overleden. Vader stierf in 1849. De Moor wordt in de stukken zo bejaard genoemd, dat hij verzocht vrijgesteld te zijn van het bezoeken van vergaderingen.

Gelukkig bestaat er een tweetal documenten, dat licht over dit - destijds vermaard - conflict doet schijnen. Het eerste is het weerwoord van Vader op een *"adres"* van Izaäk de Moor *"houdende klagten tegen den Dijkgraaf van die Polders (te weten de Jacoba- en Kamperlandse polder in de gemeente Wissenkerke op Noord-Beveland) wegens het niet doen van rekening en uitkeering van verteerkosten bij inspectien enz. gemaakt, zoo ook van Leges gelden op ordonnantien wegens het niet naar behooren gekend worden door dien dijkgraaf in betrekking van gezworen."* Het adres en weerwoord waren gericht aan de *"Kommissaris van het District Goes"*, Verschoor, die de stukken doorzond naar de *"Staatsraad Gouverneur"*, van Vredenburg, dat wil zeggen naar de Commissaris van de Koning van de Provincie Zeeland. Het tweede stuk is de beschikking hierop van van Vredenburg.

Ter verduidelijking zij hier vermeld, dat het bestuur van een polder bestond uit een dijkgraaf, een secretaris of penningmeester en enkele gezworenen, of *"Gezworens"*, zoals zij in 1834 werden genoemd.

Hieronder volgt de volledige tekst van beide stukken, die te vinden zijn in het archief van het Waterschap Noord- en Zuid-Beveland. Zij zijn jaren geleden ontdekt door wijlen H.C. de Kater, pachter van de Torenhoeve in Geersdijk en door hem aangeboden aan de eigenaar van deze hoeve, dr. F. van Voorst Vader, een nazaat van dijkgraaf Vader. De Kater had een grote historische belangstelling, die onder meer tot uiting kwam in zijn medeauteurschap van de Noord-Bevelandse veldnamen.

De tekst van de archiefstukken luidt als volgt:

*Aan de Dijks Directie van de Polders Kamperland en Jacoba polder in Noord-Beveland.
Goes, 16 October 1834
No. 1071
Bijlage 1
Onderwerp: Adres Izaak de Moor*

* Uit: Historisch Jaarboek voor Zuid- & Noord-Beveland, 1992, 18: 103-109.

Bijgaande adres van Isaac de Moor zij bij dezen gesteld en uit handen om mij te dienen van berigt, consideratie en advies.

*De kommisaris van het District Goes
w.g. Verschoor.*

*Aan den Heer District Commissaris
in het District Goes*

Wissenkerke, October 1834

Op het nevens uwe missive van den 16 dezer No. 1071 in onze handen gestelde adres van Izak de Moor, om daarop te dienen van berigt, consideratiën en advies hetwelk hierbij wordt teruggezonden, hebben wij de Eer, UEG te berigten

1e. dat den dijkgraaf van den polder Kamperland in hetzelfde jaar van zijne aanstelling ook dijkgraaf van de Jacoba Polder geworden is, over welke bevorens een afzonderlijken dijkgraaf bestond. - ter bevordering van eensgezindheid en gezellig verkeer en speciaal op grond van vorige bestaande gewoonte en met goedvinden van alle de gezworens werden de jaarlijksche inspectiën zo op de dijken en wegen als op de watergangen en alle bijeenkomsten welke door het houden van eene maaltijd of eenig verteer opgevolgd worden, door alle de polderbestuuren gemeenschappelijk gehouden, die tot heden altoos in een goede harmonie en volkomen eengezindheid hebben plaatsgehad. - dat alle de polder watergangen die jaarlijks nodig geoordeeld zijn gedolven te moeten worden, tot heden altoos eenig en alleen op voordragt van de gezworens publiek aanbesteed worden, waardoor alle de polderbestuuren zo met de uitwatering van andere polders als met die waar over zij speciaal directie hebben bekend zijn.

2e. dat voor het opmaken der ordonnantiën tot betaling van die besteedingen negentig centen word betaald, welke door den dijkgraaf en klerk in navolging van desselfs voorganger en op grond van het bestaande polder reglement van den jare 1811 genoten word, als zijnde denzelven met het opmaken der ordonnantiën belast, terwijl voorheen door niemand der gezworens ook niet door Izak de Moor immer daarop eenige pretensie is gemaakt ofschoon in de eerste jaren alle de toen bestaande gezworens met den vorigen dijkgraaf in functie geweest zijn.

3e. dat hoewel te voren door niemand der gezworens ooit eenig aanzoek tot het doen van Rekening is geschied, als bewust zijnde daarbij geen bijzonder belang te hebben, gelijk nader blijken zal, zo is echter door den dijkgraaf van deze en andere polders van desselfs uitgaven wegens de gedane verteeringen der onderscheidene polder bestuuren tot en over A. 1832 ingesloten behoorlijke Rekening en verantwoording gedaan, uit welke gebleken is dat eenige gezworens drie vierde, een tweede of een vierde meer of minder in die uitgaven meer zoude moeten contribueeren dan dezelve in de vast gestelde somme voor verteer genieten en die voor ieder gezworen een vierde en voor den dijkgraaf en penningmeester ook ieder een vierde bedraagd. - dat echter door den dijkgraaf de belanghebbende gezworens na het doen der Rekening van deze uitkeering vrijgesteld zijn, met uitzondering evenwel van Izak de Moor die een jaarlijks overschot van vier en twintig cent heeft, waarvan hij om straks te meldene redenen niet veel genot hebben kan.

4e. Dat hoezeer Izak de Moor in betrekking van gezworen over de Kamperlandsche polder in de jaarlijksche toelage wegens verteer een vierde of twee guldens en over de Jacoba polder vijftien guldens competeerd en de besteedingen en schouwingen over beide polders onder

zijne goedkeuring altoos tegelijk met de directien der andere polders hebben plaatsgehad onder welke er ook over meer dan eene polder gezworen zijn, zo schijnt de man evenwel, (die zich bij gelegenheid der maaltijden met onbetuigd gelaten heeft) geene zwaarigheid te maken om andere meerendeels met die uitgaven te belasten, daar hij alleen desselfs aandeel in de toelage van de Camperlandsche polder daartoe zoude willen bestemmen, welke voor eene enkele maaltijd niet toereikende is geweest en alzo de overige drie of meerdere maaltijden en verteeringen gratis zoude genoten willen hebben, alzo hij te kennen geeft er voor de Jacoba polder geene verteeringen heeft plaats gehad. - en dat Izak de Moor tot in het begin van 1833 tot alle vergaderingen of bijeenkomsten is genodigd geweest, hem naderhand de gelegenheid tot het bijwonen der Rekeningen niet benomen is, als zijnde (zo als bevorens) de dag tot het doen der Rekening eenige dagen te voren openbaar aangekondigd waardoor hij dus zo wel als andere gezworens daarvan gebruik had kunnen maken, dat wel is waar Izak de Moor het vorige en ook dit jaar geene algemeene bijeenkomsten met die der andere polder directien heeft bijgewoond, doch dit is eige verkiezing geweest, uit hoofde, hij in de maand Februarij des vorigens jaars tot verbetering van zijne omstandigheden en om zijne hoge jaren op desselfs verzoek met den dijkgraaf vrijwillig overeengekomen is, om in plaats van het bijwonen der bijeenkomsten en het genot der maaltijden desselfs aandeel in de som voor verteering bepaald en hier voren gemeld, jaarlijks bij desselfs Tractement als gezworen over beide polders te ontvangen, 't geen in november van het vorige jaar dan ook zonder eenige bedenking bij hem heeft plaats gehad; doch hiertegen schijnt de Moor nu bedenkingen te maken welligt uit hoofde de vorige maaltijden hem zo welgevallig zijn geweest, en dezelve daarom ook gaarne ten koste van een ander nog zoude willen blijven genieten, dit zoude men althans moeten opmaken, als men in aanmerking neemt, dat I. de Moor welke in A. 1833 van woonplaats veranderd en dezelve binnen het dorp van Wissenkerke gevestigd heeft, dit jaar zijn verlangen aan andere te kennen gegeven hebbende om de besteeding der watergangen bij te wonen, dien ten gevolge door den dijkgraaf daartoe is uitgenodigd, en door den verre afstand dan ook de gewone wagen heeft bezorgd, die hem naar het Camperlandsche Veer bij de Jacoba polder heeft gebragt doordien de bijeenkomst voor de andere gezworens in de nabijheid daarvan woonachtig aldaar bepaald en den dijkgraaf als desselfs zomerverblijf op desselfs buiten in de polder Camperland houdende met eigen rijtuig naar de bestemde plaats gereeden was, 't geen door I. de Moor als eene hem aangedane belediging beschouwd word, doch waarschijnlijk meer om dat ten gevolge der bestaande overeenkomst bij die gelegenheid geen maaltijd gevolgd is, waarop hij misschien gerekend had.

5e. Dat Izak de Moor in het adres niet alleen bijbrengt dat hij buiten staat gesteld word om zijnen plicht als gezworen te kunnen verrigten, of voor het belang van de polders te kunnen spreken, zijnen voorgewenden ijver gaat zelfs zover, dat hij zelfs voor de belangen van de Wissenkerke polder zorgen wil, en in zijne onbeschaamde leugen en lasterzugt de directie van dien polder daar en boven nog van pligtsverzuim durft beschuldigen en voerd verder aan dat de goede sloten,* hoewel door de gebrekkige afbetaling der belastingschuldige, dikwijls voor een groot gedeelte in cijffer bestaande, alleen ten voordeele van den penningmeester strekken - doch vergeet dat zonder dezelve, de subsidien voor de calamiteuse polders en andere polderwerken niet betaald zouden kunnen worden, tenzij de landlieden in deze voor hun thans ongunstige omstandigheden in moeilijkheden gebragt werden.

Nu hij zelve geen landbouwer meer is, schijnt hij het belang van andere uit het oog te verliezen. Oppervlakkig zoude men de man beschouwen als een bijzonder en zeer nauwgezet

* "Een goed slot", d.w.z. een batig slot van de jaarrekening.

mensch, bij wien geen opzettelijk verzuim mogelijk is en aan wien men de belangen van iedere polder gerustelijk toevertrouwen kan, dan hoe is zijne onverschilligheid dezer dagen aan den dag gelegd, daarmede overeen te brengen - want bij de hevige stormen en hoge vloeden van 16, 17 en 18 jongstleden is de man den 19 nog niet aan den dijk van de Jacobapolder geweest, en eerst nadat den dijkgraaf hem den 18 daaromtrent opmerkzaam had gemaakt in de namiddag van den 20 dezer den dijk en de aanvanglijke herstelling van de toegebragte schadens gaan bezigtigen.

Hierbij zouden wij het kunnen laten daar wij vertrouwen UEG de ongegrondheid der klagen van Izak de Moor genoegzaam aangetoond te hebben zo wij ons niet verplicht achten om de bron waaruit dezelve ontstaan zijn, UEG aan te wijzen. - Zij is deze. -

In het jaar 1815 toen Izak de Moor wegens gemaakte aanzienlijke schulden, ook door het geduurende drie of meer jaren niet betalen van de Intressen en ten gevalle van desselfs onbeschaamd en ondankbaar gedrag, door wijlen den Heer Versluijs ten wiens behoefte alle zijne bezittingen verpand waren genoodzaakt was desselfs Hofsteede met zijn talrijk Huisgezin te moeten verlaten, nam hij met zijne vrouw toevlugt bij den eerste ondergetekende en smeekte bij herhaling om toch met hen en derzelver kinderen medelijden te hebben, hen zo mooglijk op de Hofsteede te laten en zo doende voor armoede en gebrek te bewaren, aan welke smeekbeden na langduurig beraad eindelijk gehoor gegeven werd, de eerst ondergetekende nu stelde zich daartoe in staat en de Hofsteede met omtrent een honderd gemeten werd aan hen in gebruik gelaten voor een tijd van zeven jaren, tegens uitloving van een pacht prijs die vijf en twintig centen per gemet hoger was dan I. de Moor ene kleindere en minder goede Hofstede aan een zijner zoonen verpagt had. - 't geen ten gevolge had, dat I. de Moor bij het eindigen der zeven jaren ruim f1700,- à f1800,- aan de eerst ondergetekende schuldig was. Toen werd de man uit medelijden met vrouw en kindere als kasteleijn op de Hofsteede gehouden, doch met dat onaangenaam gevolg dat de eerst ondergetekende na verloop van tien Jaren en dus met de maand maart van 1833 gedrongen werd gemelde I. de Moor ten gevolge van eene ontdekte langduurig bestaan hebbende ontrouw, desselfs Hofsteede te doen ontruimen, hem niettemin bij desselfs vertrek alle zijne meubelen, huisraad en voorhanden zijnde levensmiddelen medegevende.

*de dijksdirectie van de Polders Kamperland en Jacoba Polder
was getekend: W.L. Vader.*

NB. Dit stuk is geschreven in hetzelfde handschrift van de handtekening, dus in dat van W.L. Vader zelf!

Het tweede stuk luidt als volgt:

De Staatsraad Gouverneur van de Provincie Zeeland.

Gelet op het adres van Izaak de Moor, gezworen van den Kamperlandschen Polder en van den Jacoba Polder in Noordbeveland, houdende klagte tegen den Dijkgraaf van die Polders, wegens het niet doen van rekening en uitkeering van verteerskosten bij inspectien enz. gemaakt, zoo ook van Leges gelden op ordonnancien wegens het niet naar behooren gekend worden door dien dijkgraaf in zijne betrekking van gezworen.

Gezien het bericht door den Heer District commissaris te Goes daar op uitgebragt bij missive van den 18e April ll. No 422.

In aanmerking nemende dat de klagen tegen de dijkgraven volgens het voorschrevene bij art. 58 van het vigerend Polder Reglement, moeten ingebragt worden bij de algemeene

vergadering van Ingelanden welke als dan daarop te nemen beschikking aan de beoordeling der Competente autoriteit wordt onderworpen.

heeft goedgevonden:

1e. Den adressant met zijne klagen tegen den dijkgraaf van den Kamperlandschen Polder en van den Jacoba Polder te verwijzen naar de eerst te houdene algemeene vergadering van de Ingelanden dezer Polders, ten einde die daar over delibereren en onder nadere goedkeuring beschikken.

2e. Den Dijkgraaf der voorn. Polders te gelasten, om binnen 14 dagen na dezen, aan ons Staatsraad Gouverneur opgave te doen van de wettelijke bepalingen, waar op de ten behoeve van hem en de penningmeester gedaan wordende heffing van Leges gegrond is, of bij ontstentenis van zoodanige bepaling zich van die heffing zorgvuldig te onthouden, voorts denzelven daarvan onder kennisgeving van het vorenstaande en herinnering aan opgemeld art. 58 van het Polder Reglement uit te noodigen om, daar van onder gelijke herinnering, de Leden der dijks Directien van die Polders mede te informeren zullende de deliberatien der algemene vergadering van deze Polders waar in de adressant zijne bezwaren zal hebben ingebracht ten einde daar aan verder het noodige gevolg te kunnen geven, bij ons Staatsraad Gouverneur worden ingewacht.

Extract dezer zal door het intermediair van den Districts commissaris te Goes aan den adressant worden uitgereikt tot dispositie op zijn request, zullende een volledig afschrift dezer door intermediair als voren, aan den dijkgraaf van den Kamperlandsche en van de Jacoba Polders worden gezonden tot informatie en narigt.

Middelburg den 30e April 1835.

De Staatsraad Gouverneur voorn.

(get.) van Vredenburg.

Voor Eensluidend Afschrift, De Griffier der Staten
w.g. onleesbaar.

In het tweede stuk - de beschikking van de Staatsraad Gouverneur - vinden we een omschrijving van het "Adres" van de Moor. Hij heeft drie klachten.

De tweede klacht gaat over de Leges, betaald voor het opmaken van de ordonnantiën. Vader zet uiteen dat de vergoeding van 90 centen hiervoor berust op het polderreglement van 1811. Vader - volgens de Kater sedert 1831 dijkgraaf van de beide polders - heeft de bestaande regeling voortgezet.

De derde klacht houdt in, dat de Moor door de dijkgraaf niet "naar behooren" geraadpleegd wordt. Vader voert aan, dat de Moor zelf hem in Febr. 1833 heeft gevraagd vrijgesteld te worden van het bijwonen der vergaderingen en de vergoeding voor de gemiste maaltijd cash te ontvangen "tot verbetering van zijn (behoefte) omstandigheden en om zijn hoge jaren". Bovendien had hij desgewenst de vergaderingen toch kunnen bijwonen, hij was van de bijeenkomsten steeds op de hoogte. Toen hij dan ook de wens te kennen had gegeven om toch een "besteding der watergangen" bij te wonen, heeft de dijkgraaf hem hiertoe uitgenodigd en een rijtuig gestuurd. De Moor beschouwde dit laatste als een belediging. Hij vond, dat de dijkgraaf hem - als vroeger? - wel had kunnen afhalen met zijn eigen rijtuig. Een wel heel vrijpostige verwachting na alles wat zich tussen beiden in het laatste jaar had afgespeeld! Vader merkt nuchter op, dat dat een hele omweg zou zijn geweest: 's zomers immer bewoonde hij zijn buitenplaats "Sorgwijck", zowat halverwege Wissenkerke en Kamperland; de Moor was verhuisd naar het dorp Wissenkerke; en de vergadering vond plaats

dicht bij het Kamperlandse veer, volgens de Kater in “t Paviljoen” in de Jacoba polder. Het meest belangwekkend komt mij de eerste klacht voor. Daaruit blijkt dat er een oude traditie bestond de “jaarlijksche inspectien” en andere bijeenkomsten te laten volgen door een maaltijd “door alle polderbesturen gemeenschappelijk gehouden”, zodat men zowel van nabije als gemeenschappelijke problemen goed op de hoogte bleef. Vader's uiteenzetting over de verdeling der kosten “voor verteer” - onder derde en vierde - is voor mij niet glashelder. Vader en andere polderbesturen hebben over 1832 voor het eerst hiervoor een rekening opgemaakt. Hieruit blijkt dat “eenige gezworens” iets meer of minder zouden moeten betalen: sommigen zijn bestuurder van meer dan één polder, maar nuttigen toch maar één maaltijd per vergadering. De Moor kwam er niet bekaaid af, hij hield er een kwartje aan over! De Moor maakt zich kennelijk druk om futiliteiten. “Door niemand der gezworens is ooit eenig aanzoek tot het doen van Rekening geschied.” Bovendien wil hij graag op andermans kosten eten. Hij had zijn vergoeding voor verteer toch immers al thuis bezorgd gekregen?

Na nog een beschuldiging - van valse administratie? - aan het adres van het bestuur van de hier niet in het geding zijnde Wissenkerkepolder weerlegd te hebben - een uiting van “onbeschaamde leugen en lasterzugt” - en na gewezen te hebben op flagrant plichtsverzuim van de Moor bij de laatste stormvloed - hij kwam zelfs niet naar de beschadigde dijk kijken - komt Vader tot de kern van de zaak: **waarom klaagt De Moor over toestanden en gebruiken die hij vele jaren lang zonder enig protest heeft getolereerd?**

In 1815 was de Moor failliet en dreigde door zijn schuldeiser - Versluijs - van zijn boerderij te worden gezet. Hij en zijn vrouw hebben toen Vader gesmeekt dit “talrijk huisgezin” deze ramp te besparen. Vader had zo zijn bedenkingen, maar na “langduurig beraad” streek hij de hand over het hart, kocht de boerderij en installeerde de Moor als pachter. Maar na zeven jaren had de Moor wederom een aanzienlijke schuld, ditmaal aan Vader. Een berekening om de waarde van het geld in 1822 te vertalen in guldens 1992 zal altijd mank gaan door de totaal verschillende omstandigheden, maar duidelijk is dat de gulden toen meer koopkracht had dan nu. De prijzen van bouwland als maatstaf nemende moet men de genoemde som met zeker een factor dertig vermenigvuldigen om de grootte van de schuld, uitgedrukt in hedendaags geld, enigzins te benaderen. Vader wijzigde toen de positie van de Moor van pachter in die van “Kasteleyn”, waardoor hij althans geen nieuwe pachtschulden kon maken. Tien jaar later kwam ook hieraan een einde: aan het licht was gekomen, dat de Moor reeds langen tijd aan Vader “ontrouw” was geweest! Wat kan die “ontrouw” anders zijn geweest dan dat de Moor zich de veldproducten toeëigende die hij gehouden was aan de eigenaar af te dragen? Vader gebruikt hier een heel voorzichtig woord: ontrouw is geen strafbaar feit! Hij specificeert - opnieuw terughoudend - in zijn “berigt, consideratie en advies” de aard van de ontrouw niet. Hoe verontwaardigd Vader ook was - hij heeft de Moor nu wel van de boerderij afgezet - hij wilde de oude man en zijn familie niet ook nog een strafproces aandoen. De Moor heeft geen protest ingediend tegen het feit dat hij zijn oude bezit moest ontruimen. De beschuldiging van “ontrouw” heeft hij dus niet kunnen weerleggen. Desalniettemin stak dat diep. En dus zon hij op wraak.

Hoewel het dossier onvolledig is - het verslag van het “delibereeren” van de algemeene vergadering van de Ingelanden van beide polders en ook het vereiste fiat van de Staatsraad Gouverneur zijn verdwenen in de mist der tijden - moeten wij ons toch maar eens bezinnen op de door Kramer helaas niet gestelde vraag: **was de uitbrander terecht?**

Mij dunkt, daar is geen twijfel over.

Post Scriptum van de auteur dd 21-08-2000:

Mijn veronderstelling dat de Hr. J.H. Verschoor van Nisse te Goes politiecommissaris was, is onjuist gebleken. Hij was districts-commissaris, in dit geval van het district Goes, waaronder Noord-Beveland viel, en was één der zes mannen aan wie de "*Staatsraad-Gouverneur*" (= Commissaris des Konings) een aantal taken delegerde.

BIJLAGE

"Den ouden Heer Vader met Izak de Moor, hem een uitbrander gevend." Uit: Schetsboek met dorpstypen. Karel Kramer. Openluchtmuseum Arnhem.

